

Мариана Няголова

ДВЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ НА ПСИХОАНАЛИТИЧНАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ НА ЗИГМУНД ФРОЙД

В историята на съвременната психология психоанализата, фройдизмът и неофройдизмът наложиха не само свои оригинални възгледи, но и своя собствена терминология. По тази причина един от сериозните проблеми, свързани с изучаването им, се оказа проблемът за интерпретацията на тези термини.

Това наложи създаването на специални речници. За пример можем да посочим психоаналитичния речник на Норбер Силами за терминологията на З.Фройд и "Критичния речник на аналитичната психология на К.Юнг" на А.Самуелз, Б.Шортър и Ф.Плаут. Създаването на речници на аналитичните учения се утвърди като начин за изучаване на техните понятия.

В настоящата статия ние правим опит да предложим един по-различен подход към този проблем. Той се състои в разглеждането на психоаналитичните понятия не във връзка с тяхната еволюция и изменение в рамките на развитие на психоанализата — от З.Фройд към неофройдистите, а в условията на съпоставката им с понятийния апарат на психологични теории, отличаващи се от принципите на аналитичните учения.

Подобен подход се налага и поради необходимостта да се преразгледа утвърдилото се становище, че онова, което З.Фройд е нарекъл "несъзнателно" е разработвано само от него и неговите последователи.

В действителност обаче в психологията проблемът за несъзнателното е намерил своето място в редица концепции, отличаващи се като цяло от аналитичните.

Доказателство за това са възгледите на френския психолог Анри Валион и на руския — Сергей Леонидович Рубинщайн. Макар че принадле-

жат към поколението психолози след З.Фройд с не малка част от своето творчество, те могат да се разглеждат като негови съвременници.

Своите концепции за несъзнателното А.Валон и С.Л.Рубинщайн създават след задълбочен анализ на вече достигнатото от З.Фройд. Техните интереси се обуславят не само от популярността му в европейската психология и психиатрия от онова време, но и от факта, че той е един от видните представители на първото антиинтроспекционистко поколение психолози. Именно З.Фройд доказва, че същността на психичното не трябва да се свързва само с проявите на съзнанието (2; 421-422). В тази връзка той изследва преди всичко взаимоотношението между съзнанието и несъзнателното.

Самият А.Валон оценява високо тази заслуга на З.Фройд като отбелязва, че "той се е борел против изключителността на съзнателната мотивация и с това е разширил областта на психологията" (15; 25).

А.Валон и С.Л.Рубинщайн пристъпват към създаването на цялостни модели за психичното в които на дилемата "съзнателно — несъзнателно" е отделено свое място, но същността на психиката не се изчерпва единствено с изясняването на техните взаимоотношения или на взаимоотношенията между някоя друга двойка понятия.

Почти всички изследователи на научното наследство на А.Валон съпоставят психогенетичната му теория с тази на З.Фройд (3; 45). Те определят А.Валон като един от първите университетски учени във Франция, след Първата световна война, който добре е познавал Фройдовата концепция още преди появата на първите френски психоаналитици (16; 19).

За разлика, например, от Жорж Политцер, рязко критикуващ психоаналитическата теория на З.Фройд (18), отношението на А.Валон към нея не е негативно — някои от фройдовите идеи той критикува, но други оценява високо.

Същото може да се каже и за С.Л.Рубинщайн с тази разлика, че той не получава възможност да публикува достатъчно свободно оценките си за учението на З.Фройд. Въпреки това, независимо от строгата цензура, още в "Основи на психологията", през 1935 година, той подробно анализира фройдовата теория за влеченията като източници на несъзнателното (1; 159).

Предмет на особен интерес, и за двамата учени, представлява проблемът за интерпретацията на термина "несъзнателно" в психоанализата на З.Фройд.

І. Несъзнателното

Първите анализи на психоаналитичните понятия в творчеството на А.Валон се отнасят към началото на двадесетте години.

В статиите си от този период той се стреми да покаже, че това понятие съществува в психологията и преди З.Фройд. В тази връзка анализира възгледите на Хербърт и Хьофдинг и заключава, че в техните концепции, независимо от явните различия, всичко се свежда до своеобразен интроспекционистки дуализъм (19).

В действителност, проблемът за несъзнателното може да се изведе от Г. Лайбниц (II), но А. Валон насочва своето внимание главно върху интроспекционизма от XIX век.

Той посочва, че фройдовото разбиране на несъзнателното се различава принципно от посочените теории поради отъждествяването му с либидото (20:385). В статията си от 1920 г. А. Валон се отнася твърде критично към идеята на З. Фройд за несъзнателното, особено когато става дума за формите на проявата му — в играта, в съня, в грешките. Въвеждането от З. Фройд на двете противоположни понятия "съзнателно" и "несъзнателно" А. Валон приема като прекомерно разделяне и противопоставяне на психичния живот на два полюса, на две антагонистични сфери (20:394). Въпреки съмненията си в правилността на разбирането на несъзнателното, изказани достатъчно ясно още през 1920 г., А. Валон отбелязва, че З. Фройд реализира определен напредък с извода, че освен "съзнателните представи, съществуват и несъзнателните състояния на психичния живот" (20:393), а също и с това, че "винаги е настоявал на динамическия произход на несъзнателното" (20:390). Второто свое признание на заслугите на З. Фройд, А. Валон прави доста по-късно — през 1942 г. Във второто издание на "Съзнанието и подсъзнателния живот" той реализира много интересно наблюдение върху фройдовата идея за антагонизма, завършващо с извода че "З. Фройд винаги е търсел в миналото причината за бъдещето, в детските комплекси — причината за мотивите, които насочват възрастния, в най-отдалечения живот на човешките обединения — причината за детските комплекси" (20:387). Историчността на възгледите на З. Фройд кара А. Валон да го счита за създател на метапсихологията.

Своеобразният фройдовски антагонизъм не се приема и от С. Л. Рубинщайн. През 1934 г., а после и в "Основи на психологията", той разглежда съзнателното и несъзнателното в концепцията на З. Фройд като външни един на друг сфери, в резултат на установените външни отношения (5:31).

Интересно е да се отбележи, че в статията "Проблемите на психологията в трудовете на Карл Маркс" С. Л. Рубинщайн се спира на анализа на концепцията на З. Фройд във връзка с развитието на възгледите за съзнанието в съвременната психология и по този повод признава, че З. Фройд е предложил много по-прогресивно разбиране на съзнанието отколкото представителите на френската школа, защото той все пак не изключва съзнанието от областта на психологията (5:31).

Основният проблем от критиката на С. Л. Рубинщайн спрямо З. Фройд е свързан с извода, че "движещите сили на психологическото развитие на личността" се оказват в сферата на "несъзнателното" (5:31). В края на творчеството си, в "Човека и света", С. Л. Рубинщайн пише, че З. Фройд "разглежда човека като противоречие на две начала — на напирания отвътре инстинкт и на "цензуриращото го и съдържащото го общество" (5:348). Очевидно е, че С. Л. Рубинщайн е неудовлетворен от принаването на водещата роля на либидото, тъй като неговите представи за човека са свързани преди всичко с етическите измерения. Той счита, че

не инстинктивните влечения, а любовта "като признание за съществуването и участието", като възможност за "познанието чрез любовта" (6:334) придвижва напред човешката личност в живота. Между З.Фройд и С.Л.Рубинщайн съществува особена принципиална разлика и по въпроса за субекта на психиката.

Анализирайки произведенията на З.Фройд, може да се отбележи, че той има предвид най-вече личностното ниво на психиката. Разбира се, не бива да се забравя за създадените от него подструктури "То", "Аз", "Свърх-Аз", но те се реализират в сферата на личността, относително откъснато от другите сфери на човешката психика. За това говори и фактът, че самият З.Фройд употребява в своите произведения преди всичко термина "личност".

За разлика от него С.Л.Рубинщайн пише, че "подчинявайки се на разпространената словоупотреба", той "понякога говори за личността..." Но за самия него "по-близо до сърцето му е простата — скромната и горда дума човек" (7:421). Наистина, признанието е направено в неговите последни ръкописи, но това разбиране е забележимо при построяването на цялата му психологическа теория.

Мисълта на З.Фройд, че "любовта произхожда от способностите на "Аз-а" да удовлетворява някои от своите инстинкти "по автоеротичен начин" (13:55), се противопоставя на заключението на С.Л.Рубинщайн, че "дълбочината на проникновеност на чувствата се определя от това, доколко за дадената личност е съществувало определено чувство и сферата, с което то е свързано" (9:179).

У А.Валон и С.Л.Рубинщайн може да се открие обща критика на вътрешния, субективен произход на либидото. А.Валон счита, че вместо да се противопоставя съзнателното на несъзнателното подобно на две същества с антагонистично действие, по-добре е да се насочи вниманието към изучаване на фактите, довели до измененията на условията за изчезването на съзнанието (20:394).

Подобно отношение може да се наблюдава и в творчеството на С.Л.Рубинщайн, но той отива по-далече от А.Валон и твърди, че "при посредничеството на дейността обективно познаваме нашата психика, проверявайки сами показанията на съзнанието си" (1:157). Следователно: съществува възможност да се обективира съзнателното и несъзнателното и това съвсем не е задължително да се свързва със сексуалните влечения.

Вторият пункт, в който мненията на А.Валон и С.Л.Рубинщайн съпадат относно приноса на З.Фройд, това е признанието на динамическия характер на концепцията за същността на несъзнателното.

Докато А.Валон достига до този извод, сравнявайки учението на З.Фройд с предшестващите го теории — главно от XIX век, то С.Л.Рубинщайн формулира заключението, анализирайки развитието на психологическите тенденции от началото на XX век. Той признава, че след К.Левин "динамичните тенденции в конкретна форма за първи път са били разгледани в съвременната психология от З.Фройд под формата на влечения" (9:104).

Проблемът за динамическия характер на понятието "несъзнателно" в концепцията на З.Фройд довежда до въпроса за определянето на този процес.

Воден от идеята за историчността на фройдовото учение, А.Валон се спира на детерминиращата роля на мистичните комплекси (като например — Едиповия комплекс) по отношение на динамиката на несъзнателното (20:390).

С.Л.Рубинщайн оценява определянето на несъзнателното от позицията на формулирания вече от него принцип за пречупването на външното чрез вътрешното, а именно, че у З.Фройд "на преден план изпъква линията, идваща отвътре, от вътрешното към външното" (9:105).

Независимо от това, че А.Валон и С.Л.Рубинщайн спират вниманието си върху различни фактори на генетическата детерминация на несъзнателното, те стигат до сходни изводи за характера на Фройдовия подход при определяне на несъзнателното. Затова специално подчертават стремежа на З.Фройд да детерминира всяко психично посредством психичното.

С този подход на З.Фройд А.Валон се занимава специално във връзка с учението на последния за психоневрозите. Като не се съгласява с хипотезата на З.Фройд за "чистата първичност", А.Валон не приема и идеята му за чистия психогенезис на неврозите. Затова, както отбелязва Е.Жейли, самият термин "невроза" се среща много рядко в произведенията на А.Валон. Фройдовското понятие "психоневроза" А.Валон изразява чрез понятието "смущение". Ако за З.Фройд генезисът на психоневрозите води своето начало от самото ядро на историята на детството, то "смущението" на А.Валон произтича от емоционалните сътресения (16:189).

Проблемът за детерминацията на несъзнателното, в концепцията на З.Фройд има не само генетически аспект, но и процесуален. Този аспект се оказва повод за задълбочен анализ от страна на А.Валон и С.Л.Рубинщайн, на такива понятия от фройдовата терминология като "подсъзнателно", "предсъзнателно", "изтласкване", "влечение" и "либидо".

Като начало ще се спрем на проблема за отношението на А.Валон и С.Л.Рубинщайн към динамическите взаимовръзки на понятията "съзнание" и "несъзнателно" в концепцията на З.Фройд.

2. Съзнание и несъзнателно

Както е известно в концепцията на З.Фройд психическият акт преминава през две фази, между които се реализира цензурата. В първата фаза той е несъзнателен. Ако в условията на проверка цензурата го отхвърли, то той не може да премине във втората фаза. В този случай се оказва "изтласкан" и трябва да се счита за несъзнателен. Но ако проверката успешно, той преминава във втората фаза и се включва във втората система, наречена от З.Фройд "съзнателна" (13:73).

Фройдовата схема е предмет на специален интерес в анализите на А.Валон и С.Л.Рубинщайн.

В статиите от 1920 и 1942 г. А.Валон изразява съмнение относно самия механизъм на прехода от сферата на несъзнателното към сферата на съзнателното.

Несъвършенството на тази схема той вижда преди всичко в невъзможността на съзнанието да познае това, което е длъжно да потисне (20:386).

А.Валон смята, че и самият З.Фройд е почувствал несъвършенството на своя модел и се е опитал да го преодолее, като, от една страна, въвежда, "елементи, които последователно или едновременно могат да имат достъп до съзнанието и до несъзнателното (20:386) и от друга, с въвеждането на предсъзнателното като посредник между съзнанието и несъзнателното (20:387).

По тази причина проблемът за отношението между съзнателното и несъзнателното занимава А.Валон достатъчно продължително: той се стреми да съотнесе тези две понятия към съществуващите реалности. През 1926 г. той счита за възможно уподобяването на отношението между съзнателното и несъзнателното на отношението между индивида и обществото (21:409). Вероятно той е разглеждал тази идея за плодотворна, но въпреки това, даже и в края на своето творчество той не се съгласява с представите на З.Фройд за реализацията на взаимодействието между съзнанието и несъзнателното.

За разлика от него, С.Л.Рубинщайн отива по-далече и построява собствена концепция за несъзнателното. Неговите ученици отбелязват, че "своята собствена теория за несъзнателното С.Л.Рубинщайн започва да създава през 30-те години на основата на методологическия принцип за единството на съзнанието (въобщо психиката) и дейността" (1:153), а "от позицията на теорията си за психичното като процес той значително задълбочава и развива всичките си предишни положения за взаимовръзката на осъзнатото и неосъзнатото" (1:161).

У С.Л.Рубинщайн на понятието "несъзнателно" е отделено собствено място в самата му психологическа система. Може да се отбележи, че построяването на тази теория той започва от разрешаване на взаимоотношенията между съзнателното и несъзнателното.

Към тази дилема С.Л.Рубинщайн подхожда от позицията за разбирането на съзнанието като "единство на преживяването и знанието" (8:17) и като единство на "субективното и обективното" (8:18).

В "Основи на общата психология" С.Л.Рубинщайн заключава че "осъзнатият или неосъзнатият, съзнателният или несъзнателният характер на който и да е акт съществено се определя от това, какво се осъзнава в него" (8:20). С.Л.Рубинщайн разбира несъзнателното в плана на съзнанието като "знание без осъзнаване на целта на действието". Оттук — "несъзнателното усвояване на знания — това е преди всичко знания, закрепени в съзнанието извън обективните връзки, които го правят обосновано" (8:20).

В плана на проявата на съзнанието като преживяване С.Л.Рубин-

щайн казва, че "неосъзнатото чувство — това не е чувство, което въобще не се преживява. Неосъзнатото чувство се проявява, когато не е осъзнатата причината, която го е предизвикала и обектът, лицето, към което то е насочено" (10:277).

Необходимо е да се отбележи, че разбирането на С.Л.Рубинщайн на несъзнателното като преживяване не се отнася само до сферата на чувствата. Той свързва проявата на несъзнателното и с усещанията, в частност — с усещането за глад (1:158).

От това разбиране на отношението между съзнателното и несъзнателното може да се направи изводът, че С.Л.Рубинщайн е разбирал това отношение не само на личностно ниво, но и като взаимодействие помежду си на различни нива на психиката в реалния процес на човешкия живот.

Необходимо е да се отбележи обаче, че в произведението си "Битие и съзнание" С.Л.Рубинщайн говори за "противоречиви взаимоотношения между съзнанието и афективността" (10:278). Аналогично с тази своя мисъл той разглежда съзнанието и несъзнателното подобно на процесите на възбуждане и задържане (10:279). Да се разбира несъзнателното като динамика на ефективността този начин на мислене в творчеството на С.Л.Рубинщайн твърде много се доближава до валоновия подход.

Според А.Валон заслугата на З.Фройд, че е издигнал влечението до степеня на главен ваятел на света (22:498) е безспорна. Обаче анализът на "Символиката на сънищата" на З.Фройд довежда А.Валон до мисълта, че винаги се търси неизменното съответствие на определен символ на точно определен сън, без зависимост от други условия (14:92-106). А.Валон не отхвърля напълно смисъла на символа в учението за психичното развитие, но подчертава, че влечението и неговото значение би трябвало да се извежда от контекста на преживяванията на всеки човек, притежаващ неповторимо съчетание на индивидуалните, видовете и личностните му особености (24:107).

Докато у З.Фройд либидото изразява сексуалните инстинкти, у А.Валон либидото принадлежи на "законите на афективния живот" и още по-точно, представлява определен вид усещания в системата на интероцепцията (27:322-323). Той не приема абсолютизацията на либидото, водеща до заместването на сложната система на цялото с едно-единствено понятие.

В контекста на своите теории за несъзнателното С.Л.Рубинщайн се връща към фройдовото понятие "влечение" и по-специално към характеристиката на влеченията като импулсивно задържане. Тази характеристика той развива, правейки извода, "неосъзнаването на едни или други явления не винаги означава негативен факт — отсъствие на съзнание. Така задържането не е просто отсъствие на съзнание, а се явява изражение на активния процес, предизвикан от сътолковението на антагонистически действащите сили в живота на човека" (10:279).

Подобно на А.Валон, С.Л.Рубинщайн признава връзката на влеченията с усещанията, но неговата интерпретация на влечението е свързана преди всичко с разбирането му като форма на потребностите (9:109).

А.Валон обаче решително се изказва против отъждествяването на влечението и потребността. Той има предвид, че е невъзможно да се поставят на едно ниво "сексуалното влечение" и "потребността от хранене" (22:499).

С.Л.Рубинщайн изразява своя стремеж и за преодоляване на фрейдовската идея за съществуването на два вида чувства — осъзнато и неосъзнато. У З.Фройд тази тенденция намира твърде механично разрешение. Главното за него е механизмът на потискане във връзка с изтласкването. По тоя начин, както самият З.Фройд посочва, проблемът за съзнателното и несъзнателното в сферата на преживяванията, се превръща в "постоянна борба за доминиране" (13:78).

За разлика от З.Фройд, при С.Л.Рубинщайн самият преход от влечението към чувството на любов зависи от нарастващата степен на осъзнатост и от опосредстването на социалните отношения на дадена личност. Затова според него възможността човек да остане "безразличен към света" в сферата на чувствата, както се получава при З.Фройд (13:15), е просто невъзможно. Любовното чувство, ако то съществува, винаги е насочено към обект извън самата личност.

В концепцията на С.Л.Рубинщайн схемата за развитието на потребностите получава следния вид — от влечението — към желанието — към чувството (9:110). Тя се отличава преди всичко със стремежа да се преодолее антагонизмът между висшите и нисшите нива на човешката психика.

А.Валон и С.Л.Рубинщайн добре забелязват, че начинът, който З.Фройд предлага за прехода от едното към другото ниво на психичното, а именно механизмът на изтласкването, е твърде изкуствен, не само когато става дума за сферата на афективността, а въобще.

3. За изтласкването

Понятието "изтласкване" се отличава със специфичен характер в концепцията на З.Фройд. То изпълнява ролята на "защитен механизъм" и неговата същност, по думите на З.Фройд, се състои "единствено в отхвърлянето и отблъскването настрана от съзнанието" (13:58). Механизмът на изтласкването определя основните отношения в неговата теория между трите термина съответно — "съзнателно", "предсъзнателно" и "несъзнателно" в "описателен смисъл" (13:61).

В статиите на А.Валон, посветени на психоанализа, интерпретацията на изтласкването не заема централно място. Сравнявайки текстовете на А.Валон може да се забележи, че той се интересува преди всичко от предлагания от З.Фройд резултат на изтласкването, който се свежда "до причините за възникването на "неврозите и психозите", а всяка от тях означава фиксация на сексуалността или по-точно — регресивното изменение на отминалия стадий" (21:409).

В подхода на З.Фройд към проблема за изтласкването А.Валон съзира определен стремеж към употребата на добре познати психологичес-

ки понятия, на които се придава особен, нетрадиционен смисъл и това предполага сложното им и противоречиво интерпретиране. А.Валон подчертава, че при З.Фройд механизмът на обяснение на изтласкването довежда до откъсването на психичното от органичното по пътя на въвеждането на "т.н. психически апарат".

Ако при А.Валон може да се констатира само несъгласие с фрейдовския подход за обясняване на понятието "изтласкване", то отношението на С.Л.Рубинщайн към самото съществуване на това явление може да се счита за отрицателно.

В своите ранни трудове той оценява изтласкването като "чисто негативна функция" (8:85). Тъй като той е разбирал изтласкването като предназначено да изрази отношението на личността към идващите отвън социални влияния, той е решил, че този механизъм е достатъчно несвършен. Работата е в това, че не всичко външно се оказва социално и субектът не може да се разглежда като по начало чужд на обществото.

Въвеждайки принципа за въздействието на "външното чрез вътрешното" С.Л.Рубинщайн започва да разбира механизма на прехода от несъзнателно към съзнателно подобно на редуването на задържането и възбуждането. Това решение не му позволява да говори за "отдалечени една от друга непреодолими бариери на устойчивите сфери на осъзнатото и изтласканото" (10:279).

Необходимо е да се отбележи, че С.Л.Рубинщайн, подобно на А.Валон, не приема изразяването на механизма на изтласкването с термините "несъзнателно", "предсъзнателно" и "съзнателно". В неговия текст те са означени съответно като "съзнателно", "несъзнателно (бессознательное)" и "подсъзнателно" (8:85).

Въпреки различието в термините става достатъчно ясно, че според С.Л.Рубинщайн, З.Фройд признава "съзнанието само като свойство на психиката, при това — свойство, което тя може и да не притежава" (8:85). В дадения случай обаче С.Л.Рубинщайн не отчита заявлението на З.Фройд за това, че "психоаналитиците не считат съзнанието за същност на психиката, а го разглеждат като едно от нейните качества, заедно с другите ѝ качества" (13:160).

Макар и понякога твърде радиална критиката на С.Л.Рубинщайн разкрива основните противоречия в концепцията на З.Фройд. Особено важен в това отношение се оказва изводът на С.Л.Рубинщайн, че при З.Фройд не съществува достатъчно точно различаване на съзнателното и несъзнателното, особено когато става дума за тяхното изясняване във връзка с изучаването на формите на психичното.

З.Фройд въвежда понятието "несъзнателно", за да се противопостави на тези, за които "тъждеството на психичното и съзнателното е веднъж за винаги установено" (12:373). След признаването на равнопоставеността на тези понятия, той се ползва от тях не за изясняването на психологическите категории изобщо, а само за психологизиране на изследването на личността.

Очевидно С.Л.Рубинщайн е забелязал тази тенденция в психоанализа на З.Фройд, въпреки че е поставил акцента върху фрейдовското раз-

биране на отношението психика и съзнание и психика и несъзнателно (8:86). В това направление може да се разглежда и критиката му на З.Фройд за това, че счита за истинско ядро на личността не съзнателното "Аз", а "То" (8:85).

Действително различията в двете концепции са твърде големи. Но ако се анализира рубинщайновското разбиране на изтласкването в съпоставка с механизма на прехода на неосъзнатото в осъзнато в личностно-мотивационен план, то може да се забележи, че различаването на осъзнатото и неосъзнатото, по С.Л.Рубинщайн, зависи от осъзнаването на целта, от мотивацията (10:280), докато при З.Фройд — от дълбинната мотивация и от неизразената цел (14).

По този начин в разбиранята на изтласкването на З.Фройд и С.Л.Рубинщайн различието се извежда от разбирането на целта и мотивацията. При С.Л.Рубинщайн те се съгласуват с изискванията на обществото, а при З.Фройд те се оказват съпротивления срещу тези обществени изисквания, стремеж те да се избегнат.

4. Подсъзнателно и предсъзнателно

Фройдовското понятие "предсъзнателно" се оказва междинно ниво в процеса на функционирането на "цензурата". В терминологията на "психичния апарат" предсъзнателното се изразява с термина "Аз". За него З.Фройд пише, че "Азът е само променлива под прякото влияние на външния свят и при посредничеството на W — UB (възприетото — съзнателното — б.м. М.Н.) част на "То", своего рода продължаване на диференциацията на повърхностния слой" (12:379).

Отношението между несъзнателното и предсъзнателното, от една страна, и между предсъзнателното и съзнателното — от друга, са изглеждали на З.Фройд като резултати от психичните конфликти (12:390).

Идеята за конфликтите като двигатели на психичното развитие на личността присъства и в теорията на А.Валон.

И в двете теории "азът" изразява противопоставянето на Другия, но има различен произход и различен смисъл. За А.Валон конфликтът означава интегриране и преход на един функционален ансамбъл в друг (16:32). За З.Фройд това е преди всичко борба на противоположни желания (13).

За З.Фройд "Азът" не съществува самостоятелно, а само в общата динамика — "То" — "Аз" — "Свърх-Аз". Понятието "Аз" в неговата концепция има по-скоро описателен, отколкото динамически смисъл.

А.Валон разглежда въведеното понятие като стремеж да се преодолее противопоставянето на несъзнателното и съзнателното (20:387).

Критиката на фройдовското разбиране на предсъзнателното А.Валон реализира подробно при анализа на теориите му за сънищата и в частност при анализа на превръщането на въображаемото по време на бодърстването в символична дейност по време на съня. В края на своя анализ той определя предсъзнателното като "особена активност, която

взема целта на желанието и прибавя към нея средството за неговото удовлетворение" (25:416). От това А.Валон заключава, че фройдовското понятие "предсъзнателно" изразява конфликта на личността и че за неговото обяснение З.Фройд се е ползвал главно от литературните и философските немски традиции на XIX век.

В произведенията на С.Л.Рубинщайн терминът "предсъзнателно" въобще не се споменава. Говорейки за сферите на психичното по З.Фройд той заменя фройдовия термин "предсъзнателно" с термина "подсъзнателно" (8:85). За З.Фройд, обаче, това не е едно и също.

Вероятно терминът "подсъзнателно" се е появил в речника на психоаналитическото учение под влияние на школата на Шарко, към която се числи и З.Фройд. С този термин са се обозначавали сугестивните състояния или действия във връзка с изучаването на хистерията. В книгата си "Отвъд принципа на удоволствието" З.Фройд се отказва от термина "подсъзнателно", считайки, че неговата употреба води до "допускане на друго съзнание" (12:56). Той престава да употребява "подсъзнателното" като "неправилно и водещо до заблуждение", т.е. позволяващо да се свързват неговите възгледи с теориите за раздвоението на съзнанието (12:57). Вместо този термин той употребява термина "несъзнателно".

Не е много ясно обаче защо С.Л.Рубинщайн подменя "предсъзнателното" с "подсъзнателното". Последния той използва и не само във връзка с критиката на психоаналитическото учение на З.Фройд. В "Основи на общата психология" той свързва "подсъзнателното" с характеристиката на интероцепцията (8:21). От това може да се направи изводът, че в неговата концепция понятието "подсъзнателно" не се отъждествява с "несъзнателното". Може да се мисли, че това понятие за С.Л.Рубинщайн обозначава явленията, които се намират на границата на прехода от физиологично към психично.

В 1920 г. А.Валон прави първия си анализ на психоаналитичната концепция на З.Фройд, изследвайки преди всичко представеното в нея отношение между съзнателното и подсъзнателното. Той специално се спира на трактовката на подсъзнателното преди З.Фройд, в концепциите на такива автори като Мен дьо Биран, Т.Рибо и М.Пренс. Той разкрива и новия подход на З.Фройд за изучаването на "подсъзнателното", отличаващ го от теориите за раздвоението на личността (20).

В хода на анализа А.Валон показва, че от тясно клинично понятие подсъзнателното при З.Фройд "изразява нуждите и тенденциите, на които психическата същност на всеки се подчинява и от които тя зависи" (20).

Във второто издание на статията "Съзнание и подсъзнателен живот" през 1942 г., А.Валон вече говори за "несъзнателното", отчитайки отказа на З.Фройд от термина "подсъзнателно".

От изложеното се вижда достатъчно добре, че колкото и спорни да са някои от термините на З.Фройд, проблемите, които те означават в никакъв случай не могат да се разглеждат изцяло само негови.

Разгледаните становища на А.Валон и С.Л.Рубинщайн по тези проблеми показват, че тяхното решение от З.Фройд едва ли може да се смя-

та за най-сполучливото и изчерпателното. Не е изключено, поради това, бъдещото развитие на психологията да ни поднесе съвсем нови интерпретации на тези проблеми и термини.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Абдулханова-Славская, К.А., А.В.Брушлинский . Философско-психологическая концепция Сергея Леонидовича Рубинштейна. М., 1989.
2. Бассин, Ф.В., М.Г.Ярошевский. Зигмунд Фрейд и проблема психической регуляции поведения. — в. Введение в психоанализ. М., 1989.
3. Валон, А., Р.Зазо. Детство. С., 1988.
4. Роговин, М. Введение в психологию. М., 1969.
5. Рубинштейн, С.Л. Проблемы общей психологии. М., 1973.
6. Рубинштейн, С.Л. Размышления о науке, в сб. Сергей Леонидович Рубинштейн — Очерки. Воспоминания. Материалы, М., 1969.
7. Рубинштейн, С.Л. История создания книги Человек и мир, сб. Сергей Леонидович Рубинштейн. Очерки. Воспоминания. Материалы. М., 1989.
8. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии. Т.1, М., 1989.
9. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии, Т.2, М., 1989.
10. Рубинштейн, С.Л. Бытие и сознание. М., 1957.
11. Снегирев, В., Психология. Харьков, 1893.
12. Фрейд, З. Избранное. М., 1989.
13. Фрейд, З. Отвѣд принципа на удоволствието. С., 1992.
14. Фрейд, З. Введение в психоанализ. М., 1989.
15. Entretien avec Henri Wallon, Nouvelle critique, P. 1959.
16. Jalley, E. Wallon, lecteur de Freud et Piaget. P. 1982.
17. Pierron, H. Conscience et conduite chez Henri Wallon, Bulletin de psychologie, 1960, n 184, 1—4.
18. Politzer, G. Ecrits, P. 1969.
19. Wallon, H. Le problème biologique de la conscience, Nouveautraitѣ de psychologie, ch. 6, P. 1930.
20. Wallon, H. La conscience et la vie subconsciente, P. 1920.
21. Wallon, H. Psychologie pathologique, P. 1926.
22. Wallon, H. Sensibilitѣ affective — moi et non moi, P. 1943.
23. Wallon, H. La loi en psychologie, P. 1934.
24. Wallon, H. Charrles Blondel, psychologue humaniste", P. 1939.
25. Wallon, H. La science des rêves de S. Freud, P. 1927.
26. Wallon, H. Evulutiion dialectique de la persionnalite, P. 1951.
27. Wallon, H. La vie mentale, P. 1982.